

Ks. JÓZEF MAKSELON (Kraków)

PERCEPCJA JANA PAWŁA II PRZED OSTATNIA WIZYTĄ W POLSCE

Jan Paweł II należy do najbardziej znanych ludzi współczesnego świata. W Jego osobie koncentrują się zarówno niezwykle cechy osobowe, jak i ważne role religijne oraz społeczne. Fenomen Papieża-Polaka jest przedmiotem wielu analiz. Zwykle dotyczą one stylu oddziaływania, źródeł popularności, prezentowanych poglądów czy pewnych cech osobowych Papieża. Na ogół te opinie – czasem wyraźnie skrajne – opierają się na obserwacji czy panującej modzie (wyrażającej się np. w tzw. politycznej poprawności), a rzadko odnoszą się do badań socjologiczno-psychologicznych.

W prezentowanym artykule odwołuję się do takich właśnie badań. Dotyczą one głównie ogólnego znaczenia pontyfikatu, zmian postaw Polaków, bliskości tematów, jakie porusza Jan Paweł II w swoich wystąpieniach, oraz oceny kręgów osób sprzeciwiających się Papieżowi.

Badania te są analogiczne do przeprowadzonych wcześniej (1994 r.) na podobnym terenie (Polska Południowa)¹. Obecne zestawienia opierają się na materiale ankietowym, zebrany prawie miesiąc przed pielgrzymką Ojca Świętego do Polski w 1997 r. Analizie poddano 900 ankiet, średnia wieku respondentów wynosiła 29 lat (57% kobiet, a 43% mężczyzn, 81% to wierzący i praktykujący, 11% wierzący, ale nie praktykujący, 6% obojętni i wątpiący w sprawach religijnych, a pozostali – 2% to niewierzący).

Wydaje się, że analiza percepcji osoby i działalności Ojca Świętego może pomóc w zrozumieniu tego, co się wydarzy w czasie bezpośredniego spotkania z Namiestnikiem Chrystusa podczas kolejnych odwiedzin Ojczyzny. Wiadomo wszakże, że spostrzeganie wyznacza typ nastawień, a te z kolei decydują o skuteczności oddziaływania.

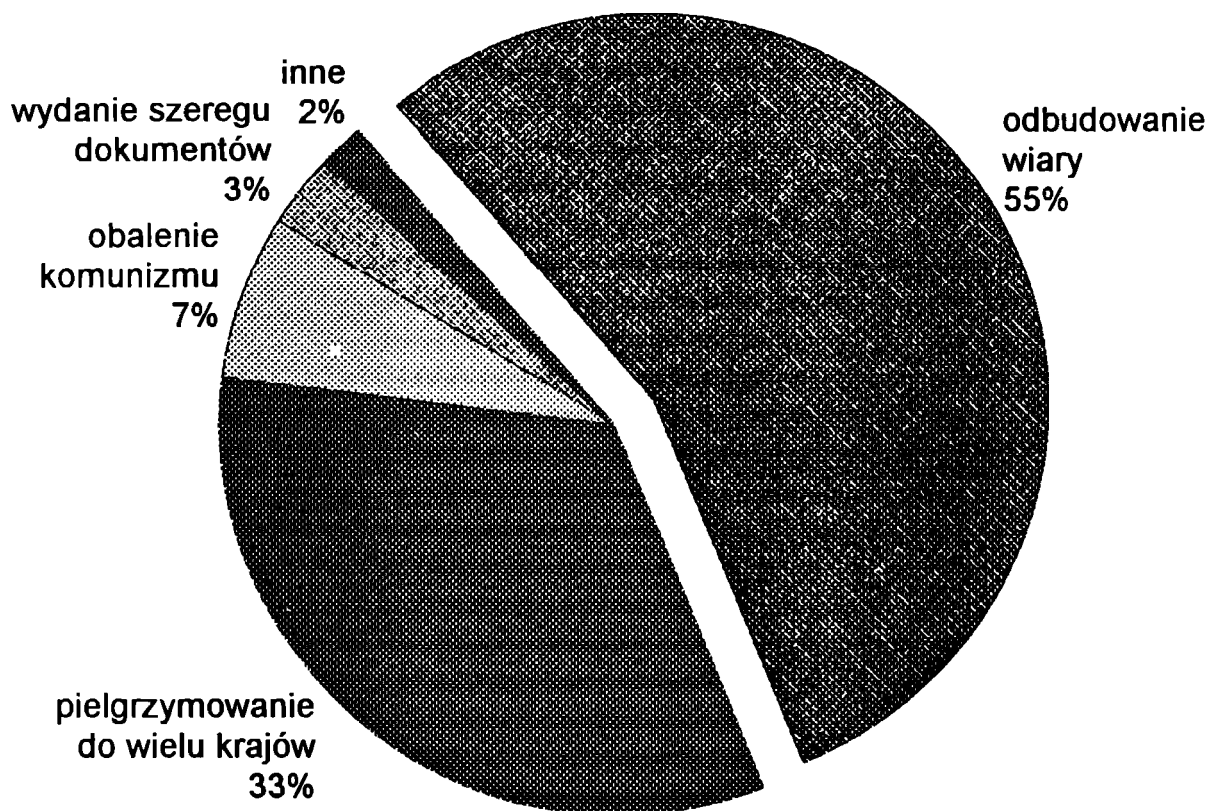
¹ Wyniki tych badań zawierają następujące prace autora artykułu: *Recepcja papieskiego przesłania dzisiaj*, „Arka” 52:1994, s. 92–98; *Wpływ Jana Pawła II na Polaków*, „Peregrinus Cracoviensis” 5:1997, s. 127–138; *Wezwanie i opór. Polacy a Jan Paweł II*, Kraków 1997

GŁÓWNE OSIĄGNIĘCIA PONTYFIKATU

Niezwykły pontyfikat Jana Pawła II jest wielostronnie analizowany, zarówno przez publicystów, jak i naukowców². Z powodu określonego kontekstu historycznego, w jakim nastąpiła inauguracja pontyfikatu Papieża-Polaka, oczekiwano przede wszystkim spełnienia przez Jana Pawła II roli przywódcy politycznego. Nawet w środowiskach katolickich widziano w Nim np. dysydenta w bieli³. Tymczasem w świadomości badanych osób znaczenie Jana Pawła II sprowadza się przede wszystkim do oddziaływania religijnego. Obrazuje to wykres 1.

Wykres 1. Zasadnicze osiągnięcia pontyfikatu Jana Pawła II

Głównym osiągnięciem Papieża jest:

² Por. np. J.R. Armogathe, *Il pappato: un'idea nuova nel mondo*, „Nuovo Areopago” 1:1993, s. 57–59; T. Sulc, *Papież Jan Paweł II – biografia*, Warszawa 1996; M. Zięba OP, *Niezwykły pontyfikat*, Kraków 1997.

³ A. Brankin, *John Paul II – Dissident in white*, „Homiletic and Pastoral Review” 10:1981, s. 24–30.

Jak wskazuje powyższy wykres, ponad połowa respondentów za główne osiągnięcie obecnego pontyfikatu uznaje odbudowanie wiary, natomiast obalenie komunizmu to tylko dla 7% najważniejszy skutek działalności Papieża⁴. Od obalenia komunizmu znacznie ważniejsze bowiem jest papieskie pielgrzymowanie do wielu krajów świata. Łączy się to niewątpliwie z charakterystyczną cechą Jana Pawła II – papieża pielgrzyma. W kontekście także wielkiej aktywności pisarskiej Jana Pawła II zaskakuje fakt, że jedynie 3% respondentów za najistotniejsze uznaje wydanie przez Niego szeregu dokumentów.

Ocena głównego osiągnięcia pontyfikatu Jana Pawła II jest w pewnym zakresie modyfikowana przez religijność respondentów, gdyż zauważa się wysoką korelację między zaangażowaniem religijnym i postrzeganiem znaczenia odbudowania wiary: im bardziej ktoś jest konsekwentny w wierze (tj. wierzy i praktykuje), tym bardziej podkreśla oddziaływanie Jana Pawła II na problematykę ściśle religijną. Jest przy tym interesujące, że większy procent obojętnych i niewierzących (w porównaniu do innych respondentów) dostrzega znaczenie wydania przez Jana Pawła II szeregu dokumentów. Wierzący i niepraktykujący najbardziej spośród wszystkich podkreślają znaczenie papieskiego pielgrzymowania i obalenia komunizmu. Interpretacja tego faktu psychologiczno-religijnego nie jest łatwa, choć można domniemywać, że wiele osób wierzących, ale nie praktykujących postrzega religię przede wszystkim jako ideologię alternatywną w stosunku do zastanej rzeczywistości, spełniającą funkcje społeczno-polityczne, a nie stanowiącej źródło wewnętrznej motywacji własnych zachowań.

ZMIANY POSTAW POLAKÓW W OKRESIE PONTYFIKATU

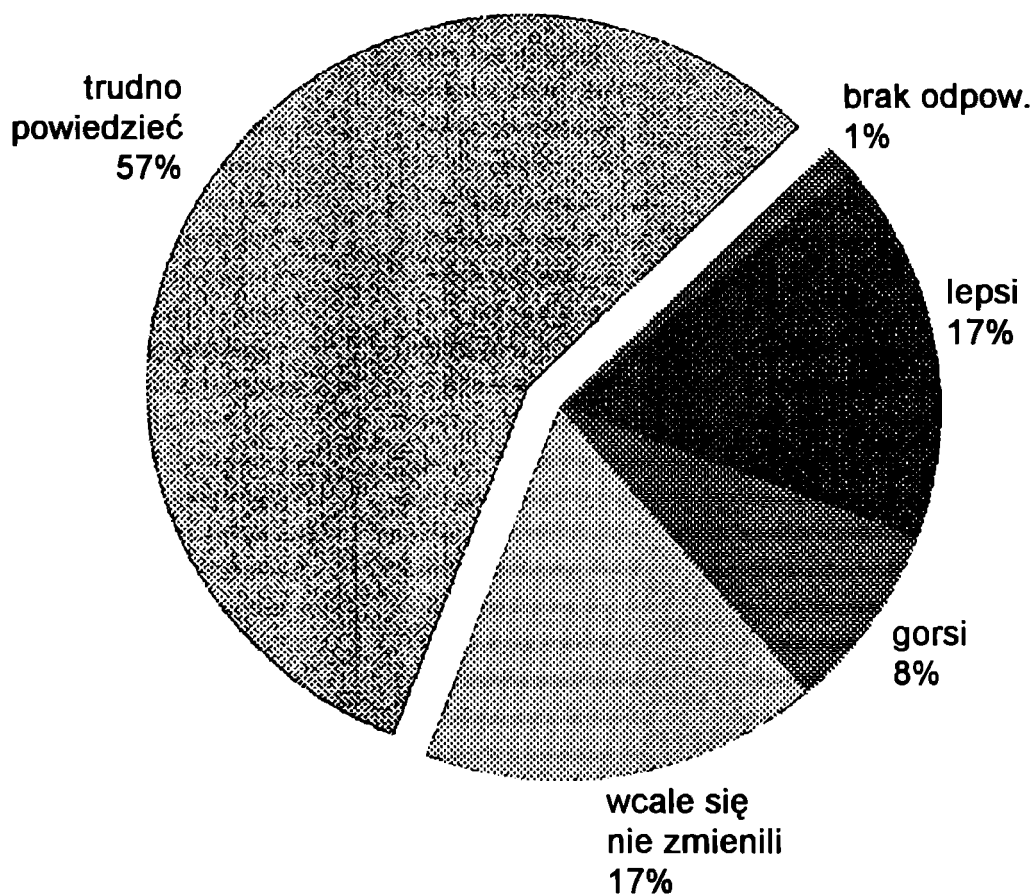
Kluczowym zadaniem Jana Pawła II jest przebudowanie bądź odbudowanie moralne człowieka. Jest to przedsięwzięcie tak ogromne, że trzeba je potraktować wielowymiarowo i wieloetapowo. Dość powszechnie – przynajmniej w niektórych środowiskach – stawia się pytanie o to, czy w tym szczególnym, historycznym okresie, kiedy na stolicy św. Piotra zasiada Polak, jego rodacy zmienili się pozytywnie.

Na proste i zarazem zasadnicze pytanie: *Czy w okresie pontyfikatu Jana Pawła II Polacy stali się lepsi, gorsi lub wcale się nie zmienili?* największy odsetek respondentów (57%) nie potrafi jednoznacznie odpowiedzieć. Dokładnie taka sama ilość osób (17%) uważa, że Polacy wcale się nie zmienili lub stali się lepsi. Zdaniem prawie co dziesiątego respondenta w tym okresie Polacy stali się gorsi. Przekonanie, iż

⁴ Por. B. L e c o m t e, *Prawda zawsze zwycięży. Jak Papież pokonał komunizm*, Warszawa 1997.

Wykres 2. Zmiany postaw Polaków

W okresie pontyfikatu Jana Pawła II
Polacy stali się:

Polacy w omawianym okresie stali się gorsi, nie jest w żadnym przypadku łączone z Janem Pawłem II, ale stanowi wyraz dramatycznego oskarżenia (czasem samooskarżenia) o brak wykorzystania w pozytywnym kierunku historycznej szansy, jaką daje niezwykła aktywność Następcy św. Piotra. Czytamy więc np.:

To, że w tym okresie Polacy stali się gorsi nie ma bezpośredniego związku z tym pontyfikatem, ale ze zmianami ustrojowymi w Polsce, kłopotami ekonomicznymi (student).

Pontyfikat zbiegł się w czasie z przemianami w Polsce, a okres transformacji jest trudny dla obywateli. W Polsce, niestety, pojawiło się bezrobocie, zintensyfikowała się „walka” o pracę, zmniejszył się czas poświęcony dzieciom, rodzinie, zaistniał kult przedmiotów i pieniądza (nauczycielka, l. 28).

W Polsce panuje zakłamanie. Zagonieni za dobrami materialnymi Polacy nie zwracają uwagi na potrzebujących pomocy. Apele Ojca św. przyjmują jednym uchem, a wypuszczają drugim. Nauki Ojca Świętego sobie, a życie sobie (urzędniczka, l. 45).

Zmiany społeczno-polityczne spowodowały, że ludzie mało się modlą, są samolubni, zazdrośni i wartości materialne stawiają wyżej niż duchowe (rencistka, l. 47).

Ogólnie daje się zauważyć, że przyczyny zmian na gorsze nie są dostatecznie silnie związane z motywacją wewnętrzną, ale raczej odnośzone do warunków zewnętrznych, pewnego przyspieszenia ustrojowego czy zmiany stylu myślenia. Uzasadniając trudności w orzekaniu o zmianach w postawach, pisano m. in. tak:

Ludzie, świat zaczęli dostrzegać potęgę Kościoła katolickiego; moc jego działania. Ojciec Święty w naszym kraju obalił komunizm, niewolę. Trudno powiedzieć czy ludzie stali się lepsi, ponieważ nie wszyscy dostrzegli w tym wydarzeniu możliwość na „lepsze jutro”. Świadczy o tym mała frekwencja w wyborach, brak zainteresowania losami kraju (kobieta, l. 20).

Trudność w wypowiedzeniu się nt. zmian w postawach Polaków w okresie pontyfikatu Jana Pawła II wynika także z faktu, że jest to niejednorodny przedział czasowy. Pielęgniarka (l. 33) napisała:

Początkowo wydawało się, że stali się lepsi, bardziej otwarci na słowo Boga. Kiedy „zasmakowali wolności”, a Papież mówił o dekalogu, o wymaganiach, rozpoczęła się krytyka, tak jakby wymagania związane z wiarą, tzn. konsekwencja postępowania człowieka wierzącego była czymś innym od wiary.

Powody braku obserwowanych zmian postaw opisuje się następująco:

Uważam, że Polacy za mało żyje wiarą, a ponadto konsumpcyjny styl życia i wady narodowe zabijają prawdziwe wartości (kobieta, l. 43).

Porównywanie wszelkich postaw prowadzi jakby do uśrednienia opinii, np.

Papież jest Polakiem i są tacy, którzy nie chcieliby, aby wstydził się za swoich rodaków, ale są i tacy, którym jest to wszystko jedno (uczennica).

Inni respondenci uciekają się do refleksji historyzoficznej, zauważając np.:

Cała nasza dotychczasowa historia jest dowodem na to, iż rodacy niestety nie potrafią odpowiednio korzystać z wolności i nawet osoba Ojca Świętego nie jest w stanie tego uczynić. Uważam, że w naszym narodzie drzemie jakiś dziwny duch przekory (nauczycielka, l. 28).

Powodem braku zmian w postawach jest niekonsekwencja i pewien upór. Oto dwie komplementarne w tym względzie wypowiedzi.

Owszem, czasami słuchają Ojca Świętego z entuzjazmem i radością, lecz bardzo rzadko realizują i wprowadzają w życie jego naukę (student).

Osobiście może trochę urosliśmy w dumę, cieszymy się, że zawsze nas pozdrowi po polsku, nie mniej jednak traktujemy go ciągle jako wizytówkę Polski; a czy liczymy się z jego zdaniem? Jak zawsze, rządzymy się sami (studentka).

Za brak zmian w postawach wini się także nowy ustrój w Polsce:

Nie każdy Polak zrozumiał i dobrze zinterpretował demokrację i wolność. Wielu ludzi dzięki temu ustrojowi zeszło z drogi dobra i prawdy (student).

Widzi się również jakby metafizyczne przyczyny braku zmian w postawach.

Pontyfikat Jana Pawła II pobudził wiernych do umocnienia się w Chrystusie, ale i dał bodziec do zacieśnienia szeregów siłom zła. Polacy niewątpliwie zauważyli i przeżyli mocno pojawienie się Jana Pawła II w Watykanie, ale ocenić naszą zbiorową reakcję na prawdę nie sposób (student).

Zmiany na lepsze – podkreślane przez co szóstego respondenta – są zasadniczo selektywne:

Myślę, że dla Polaków ma bardzo duże znaczenie to, iż jest to ich rodak i uważam, że liczą się z Jego zdaniem (studentka).

Papież był (jest) dla Polaków przykładem jak należy w życiu postępować, jaki powinien być stosunek ludzi do podstawowych prawd i wartości (student).

Stanowisko i nauczanie Ojca Świętego obudziło w rodakach poczucie godności, co przyczyniło się do obalenia komunizmu (kierownik, l. 40).

Pontyfikat Ojca Świętego sprawił, że Polacy w zasadniczych sprawach i w okresie zagrożenia swojej państwowości stali się bardziej solidarni (student).

Siła oddziaływania Jana Pawła II jest ogromna, zaangażowanie w sprawy Polski i Polaków nieustanne (nauczyciel, l. 40).

Po zmianie systemu w Polsce nie ma fałszywej religijności. Chodzimy do kościoła, bo szukamy Pana, a nie bo „zwalczamy komunę” (kobieta, 26 lat).

Tylko niektórzy respondenci widzą zmiany postaw Polaków w okresie pontyfikatu bardziej polimorficznie, różnicując oddziaływanie Ojca Świętego. Przykładem tego jest następująca obserwacja:

Część ludzi otworzyła się na światło prawdy, którą przynosi Ojciec Święty; dla niektórych pozytywny był wpływ przykładu papieża, dla innych przełamanie strachu przed pokazaniem swej wiary stało się możliwe, inni poszli za głosem masowego tłumu, ale też zmienili swe życie. Mało kto potrafi zamknąć się całkowicie przed orędziem papieskim (mężczyzna, l. 26).

Wstępne i ogólne analizy materiału ankietowego pozwalają na pewien optymizm, gdyż generalnie więcej jest opinii na t a k aniżeli na n i e, jeśli chodzi o ocenę zmian postaw Polaków. Ujawnione po-

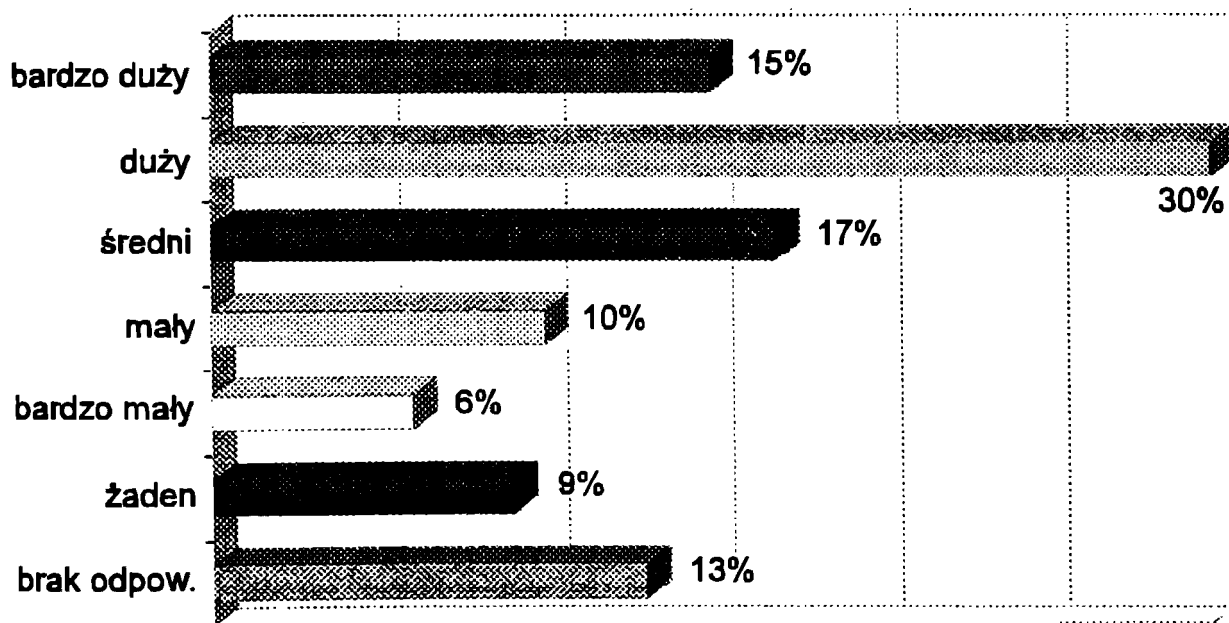
wody takiej sytuacji wskazują na otwartość w ocenie pontyfikatu przez respondentów. Po okresie euforii i nadziei, że szybko zostanie zmienione wszystko, co słusznie niepokoiło zatroskanych o wspólny los, nastął czas bardziej obiektywnego poznania prawdy o sobie.

ZMIANY WŁASNYCH POSTAW

Konsekwencją poprzednich analiz, w których wskazano na zmiany generalne u Polaków w okresie zasiadania na Stolicy Piotrowej Kardynała z Krakowa, jest pytanie bardziej szczegółowe o to, jak oddziaływanie Ojca Świętego – zarówno w Rzymie, świecie, jak i w Polsce – wpływa na życie ankietowanych. Ten wpływ jest znaczący, skoro prawie połowa ankietowanych pisze o dużym lub bardzo dużym wpływie Ojca Świętego na ich życie.

Wykres 3. Wpływ Jana Pawła II na respondentów

Rzeczywisty wpływ działalności Ojca Świętego na moje życie jest:

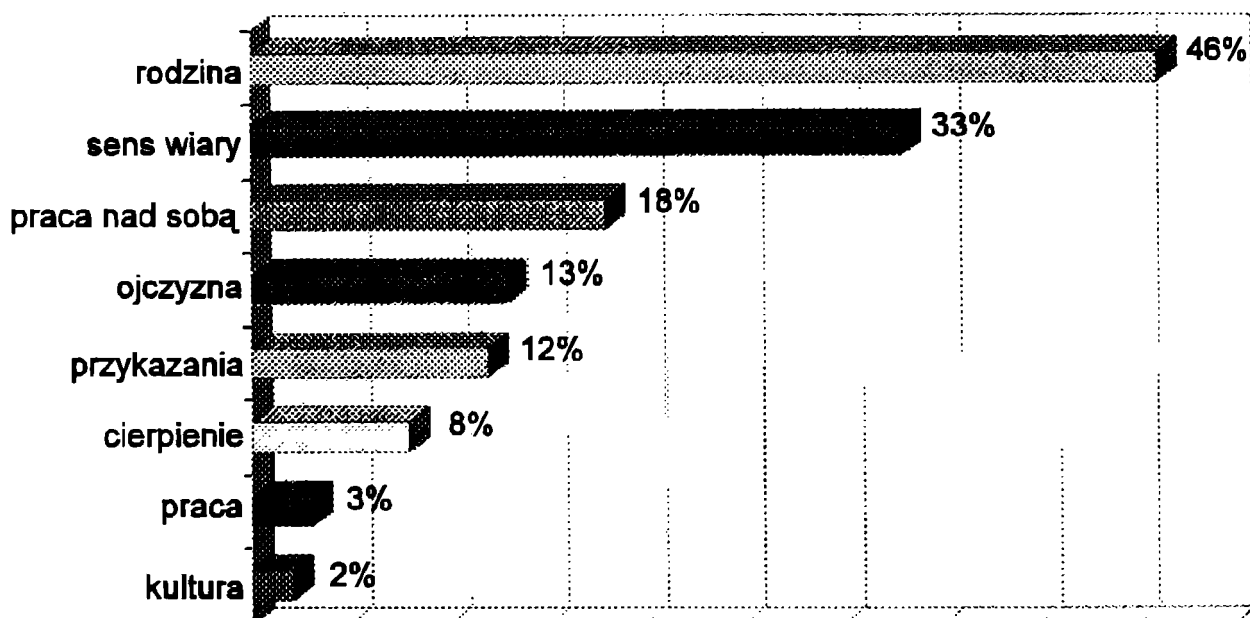
Jest także znamienne, że 13% osób nie potrafi odpowiedzieć na pytanie o wpływ Jana Pawła II, co może oznaczać m. in. brak jakiegokolwiek odnoszenia swoich decyzji życiowych do propozycji (nauczania) papieskiego. Prawie co 10 respondent nie dostrzega żadnego wpływu na swoje życie tego, co czyni Jan Paweł II. To także zasta-

nawia i zmusza do rewizji obiegowych opinii na temat liczby polskich katolików i głębi ich religijności.

Korelatywnie względem pytania o wpływ działalności Jana Pawła II na konkretnego respondenta pozostaje pytanie o preferowane tematy papieskiego nauczania. Okazuje się bowiem, że wyraźnie podkreślana jest tematyka rodziny.

Wykres 4. Najważniejsze tematy papieskiego przepowiadania

Najbardziej atrakcyjny temat papieskiego nauczania:

Przepowiadanie o rodzinie, sensie wiary i pracy nad sobą stanowią swoistą triadę zagadnień najbliższych respondentom. Zatem zasadnicze oczekiwania idą w kierunku religijny (sens wiary), mikrospołecznym (rodzina) i indywidualnego samodoskonalenia (praca nad sobą). Tak wysoka atrakcyjność tematyki rodzinnej w ocenie respondentów stanowi – być może – bardzo wyraźny wskaźnik zapotrzebowania na zrozumienie, w jaki sposób odnaleźć się na łonie rodziny, dzisiaj tak często przeżywającej rozmaite kryzysy. O swoistym głodzie na problematykę rodzinną świadczy szereg uzasadnień, jakie dołączyli badani. Oto niektóre z nich:

Rodzina jest małym Kościołem, w rodzinie największą wartością jest miłość (kobieta, l. 47).

Rodzina powinna się opierać na nauczaniu Jezusa Chrystusa i dlatego nauczanie Ojca Świętego jest bardzo ważne dla rodziny i naszej wiary (mężczyzna, l. 40).

Rodzina jest czymś bardzo ważnym, co określa przyszłe życie, czymś, co daje poczucie bezpieczeństwa, radości, miłości (studentka).

W niektórych wypowiedziach widać wielowymiarowość oczekiwań wobec Następcy św. Piotra, gdzie chodzi nie tylko o przyszłe pozytywne skutki, lecz także o wyliczenie faktycznych pozytywnych zmian. Pisze się więc o bliskości problematyki rodziny, pracy nad sobą, cierpienia, sensu wiary:

Rodzina, gdyż każdy żyje, a przynajmniej powinien żyć w rodzinie. Praca nad sobą, ponieważ człowiek musi pracować nad sobą przez całe życie, aby się rozwijał prawidłowo i „nie ustatł w drodze” (studentka).

Dla niektórych respondentów zagadnienia rodziny i ojczyzny są bardzo aktualne i dlatego warto się nimi zajmować, a cierpienie jest tak osobistym doświadczeniem, że pragnie się je zrozumieć jak najgłębiej.

Podjęcie zagadnienia sensu wiary jest o tyle ważne, iż wiara ma nas umacniać, ma ona być naszym fundamentem dla budowy naszego życia. Ma być ona czymś niepojętym i niezrozumiałym przez rozum człowieka (uczennica).

Odpowiadając na pytanie, dlaczego w przepowiadaniu Ojca Świętego ważne są zagadnienia ojczyzny, studentki piszą np. tak:

Kocham swój kraj i pragnę w nim zgody i pokoju jak papież.

Jan Paweł II jest wielkim patriotą. Losy ojczyzny zarówno dla Niego jak i dla mnie są bardzo ważne. Jestem studentką prawa i zdaję sobie sprawę, jak wiele cierpienia zaznaje nasz kraj w drodze do autentycznej, skonsolidowanej demokracji. Ojciec Święty dodaje nam w trudnych chwilach wiary w sens cierpienia

Ojczyzna jest dla mnie bardzo ważna. Ostatnio dzieją się w niej różne dziwne i trudne sprawy, których nie rozumiem. Ojciec Święty jest dla mnie także pod tym względem autorytetem.

W dobie dorabiania się i nieuczciwej konkurencji zagadnienie pracy nad sobą uchodzi za zajęcie zgoła nieproduktywne. Stąd interesujące jest pytanie, dlaczego niektórzy respondenci pragną podejmować taki właśnie wysiłek. Częściową odpowiedź na nie sugerują konkretne wypowiedzi, np.:

Pracując nad samym sobą mogę uszczęśliwiać wszystkich, którzy mnie znają, mają ze mną kontakt, i mieć świadomość życia zgodnego z przykazaniami (uczennica).

Zmiana wszystkiego zaczyna się od zmiany samego siebie. Świat będzie o tyle lepszy, o ile ja będę lepszy (student).

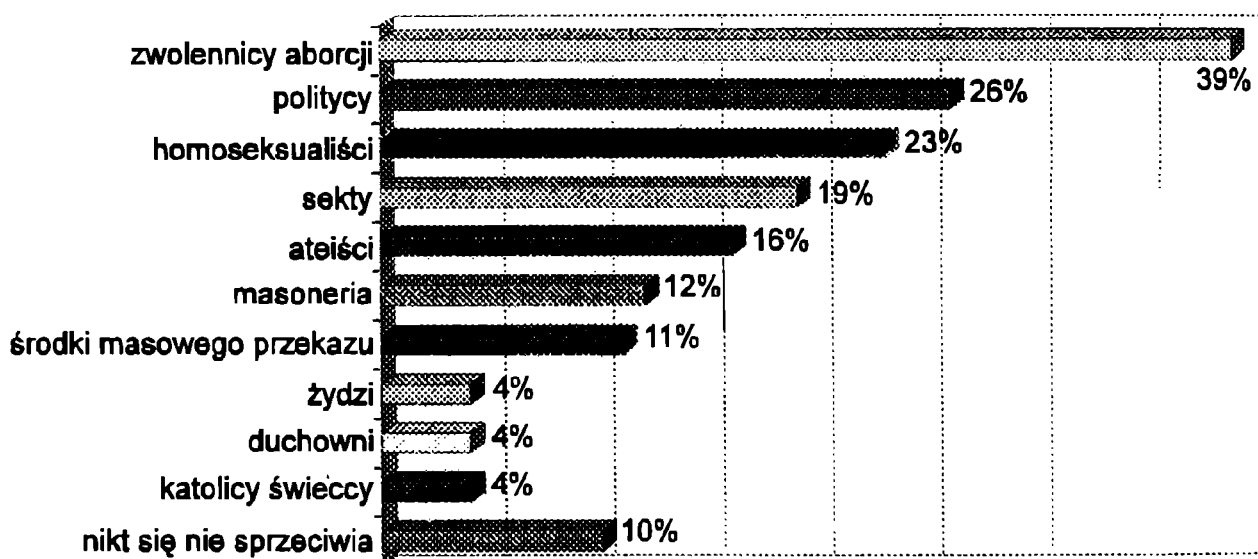
W cieniu problematyki rodzinnej oraz religijnej i samowychowawczej pozostaje zagadnienie pracy i kultury, którym Ojciec Święty także poświęca niemało miejsca w swej działalności.

SPRZECIW WOBEC PAPIEŻA

Stosunkowo nowym zjawiskiem w Polsce stało się jawne krytykowanie Jana Pawła II. Powody tego zjawiska są rozmaite, a przejawy czasem radykalnie skrajne, poczynając od przypisywania Ojcu Świętemu tradycjonalizmu po awangardowość⁵. Respondenci są świadomi faktu sprzeciwiania się Ojcu Świętemu niektórych osób czy środowisk, a tylko co dziesiąty uważa, że taki sprzeciw nie ma miejsca. Pisząc o tym sprzeciwie czy oporze, wymienia się różne kategorie ludzi i motywy.

Wykres 5. Kategorie osób sprzeciwiających się Janowi Pawłowi II

Papieżowi najbardziej sprzeciwiają się:

Największą grupę osób kontestujących Papieża czy wręcz wrogo wobec Niego ustosunkowanych stanowią – zdaniem respondentów – zwolennicy aborcji, politycy i homoseksualiści. Porównując powyższe dane z poprzednimi (pochodzącymi z 1994 r.)⁶ widać bardzo wyraźny wzrost świadomości, że reprezentujący liberalne postawy w kwestii obrony życia ludzkiego są przeciwnikami nauczania Ojca Świętego. Podobnie ma się rzecz z politykami. Wydaje się, że należy to wiązać z dużą aktywnością Papieża w zakresie obrony nienarodzonych,

⁵ Por. np. N. C r o s s, *A traditionalist's dilemma: What to do when the pope goes feminist?* „Crisis” 1:1990, s. 30–34.

⁶ J. M a k s e l o n, *Wezwanie i opór*, Kraków 1997, s. 88.

a także – jeśli chodzi o polityków – z ujawnieniem (dzięki demokracji) wielu ukrywanych dotąd postaw w dyskusji o konkordacie, religii w szkole czy miejscu wiary w życiu społecznym. Głównymi motywami, jakimi kierują się przeciwnicy Papieża, są: złe rozumienie wolności, konflikt interesów, konsumpcyjny styl życia, oddziaływanie mass mediów. Potwierdza to szereg konkretnych wypowiedzi, np.:

Panuje kult wolności tak nieograniczonej, że aż dopuszczającej krzywdę innych. Papież rozumie tę wolność krańcowo inaczej, w czym wrogie środowiska widzą zagrożenie dla siebie (nauczyciel, l. 40).

Wyływa to z „programowej ateizacji”, przejawiającej się w ośmieszaniu tego, co kojarzy się z wiarą. Polacy przyzwyczaili się do takiej sytuacji, że ze swoją wiarą trzeba się ukrywać. Nie rozumieją, że wiara jest sposobem na życia i postawą, także społeczną (uczennica).

Różnego rodzaju środki masowego przekazu próbują wpłynąć na podświadomość człowieka, proponując rozwiązanie jego problemów w sposób niezgodny z dekalogiem i tym, co głosi Ojciec św. (studentka).

*

*   *

Przeprowadzone analizy nie wyczerpują całości zagadnienia percepcji osoby i funkcji obecnego Papieża. Mogą jednak – jak się zdaje – dopomóc w opisie i zrozumieniu sposobu przeżywania kolejnego spotkania z Janem Pawłem II w Ojczyźnie. To bowiem, co wiemy na temat osobowości i roli człowieka, z którym mamy się spotkać, w zasadniczy sposób wyznacza konkretne wobec niego oczekiwania i możliwe skutki jego obecności. Należy oczekiwać, że spotkanie z Janem Pawłem II, który przez respondentów jest postrzegany jako przede wszystkim odbudowujący wiarę czy umacniający w niej, także i podczas wizyty w 1997 r. dostarczy wielu niezapomnianych przeżyć i zainspiruje do głębszej refleksji.

PERCEPTION OF JOHN PAUL II BEFORE HIS VISIT IN POLAND IN 1997

S u m m a r y

This article is based on the partial results collected with the help of a questionnaire entitled *Poles and the Pope*. The research has been conducted in the Southern Poland a month before the Holy Father's visit to His Fatherland in 1997. The

questionnaire was completed by 900 people. An average age of the surveyed is 29, 57% of women and 43% of men. Apart from a statistical chart the article contains a great number of answers of various respondents. 57% of the respondents claim that it is difficult to unambiguously characterize the changes in the Poles attitudes under the influence of John Paul II pontificate. A similar number of the surveyed (17%) claim that Poles have not changed for better at all. However, almost 50% of the respondents see a great impact on their lives of John Paul II activities, and every 10th person does not see any influence whatsoever. The following topics of the papal proclamation are being considered to be most attractive: the family, the sense of faith and self-discipline; the least ones: work and culture matters. There are some opponents against the Holy Father's teaching. Most of them are among abortion supporters, politicians, homosexuals and sect members. Only 10% of the respondents claim that no-one stands in opposition to the Pope. John Paul II assessment and His influence depends more on a religious aspect than a variable demography.